

अमरावती व यवतमाळ जिल्हा आदिवासी
विकास विभागांतर्गत काबविल्या जाणा-या
आर्थिक विकास योजनांचे तुलनात्मक मुल्यमापन

प्रा. कृष्णेश कुंहेकर
संशोधनकर्ता
एम.कॉम. एम.फिल., सहाय्यक प्राध्यपक ,
आबासाहेब पाश्वेकर महाविद्यालय, यवतमाळ.

साकाशं

प्रस्तुत संशोधनात अमरावती व यवतमाळ जिल्ह्यातील अनुक्रमे ४२० व ४८० आदिवासी नागरिकांकडुन संकलीत करण्यात आलेल्या माहितीचे विश्लेषण करण्यात आले. संकलीत तथ्यांच्या विश्लेषणाकरीता विविध सांख्यिकीय पद्धतींचा वापर करण्यात आला. यात प्रामुख्याने वारंवारीता व टक्केवारी तक्षेच विविध पर्यायांद्वयान वार्तेकरता करण्यात आला. Two sample Z test व Two Proportion Z test या सांख्यिकीय चाचण्यांचा वापर करण्यात आला विश्लेषित माहिती साक्षण्यांच्या स्वकृपात प्रस्तुत करण्यात आली व यावर्तन आलेला तयार करण्यात आले.

प्रक्तावणा

आधुनिक भास्तीय समाजाचा समाजशक्तीय विचार करताना ‘शहरी समाज’ व ‘ग्रामीण समाज’ असे विभाजन केले जाते. असे विभाजन करताना एका महत्वाच्या परिस्कारांडे आणि समूहांडे आपले जबा ढुलळा होते. तो म्हणजे शानावनात, दृश्याकपाच्यात काहणारा आदिवासी समाज होय.

आदिम समाजाच्या अभ्यासाचे महत्व सामाजिक मानवशास्त्रीय छूटिकोनातून समजून घेणे अगत्याचे आहे. त्याचबोबद्द जीवनाच्या विविध क्षेत्रातील व्यक्तींना वाटत असलेल्या आदिवासींच्या अभ्यासाचे महत्व लक्षात घेणे गवजेचे ठरते. प्रशासक, सामाजिक कार्यकर्ते, कृषी आधिकारी, धर्मप्रसादक, शोकाणिक संस्था, आंतरक्षास्त्रीय संघटना इत्यादी विविध क्षेत्रातील व्यक्ती व संस्था आदिम जीवनाचे स्वरूप समजून घेण्याचा प्रयत्न करीत आहेत.

एकातिमक आदिवासी विकास प्रकल्प हे आदिवासी विकासाच्या कृष्टिकोणातून तयार करण्यात आले आहे व या अंतर्गत विविध योजना काबविल्यात येतात. या योजनांपासून आदिवासींना प्राप्त झालेल्या लाभाचे अध्ययन व्यापक प्रमाणात करण्यात आले नाही. याच धर्तीवर अमरावती व यवतमाळ जिल्ह्यात एकातिमक आदिवासी विकास प्रकल्पाची परिणामकारकता किंती व कोणत्या प्रमाणात आहे व या प्रकल्पांतर्गत लाभ घेतांना लाभार्थ्यांना

कोणत्या अडचणी व समस्या येतात याचा शोध घेण्याचा विचार कर्शोधकाला आला. याच हेतूने संशोधकाने खालील विषय अध्ययना करिता निवडला.

एकातिमक आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत खालील योजनांसंबंधी जागकृकता

साकणी क्रमांक १: अमरावती व यवतमाळ जिल्ह्यातील आदिवासी उत्तरवदात्यांच्या एकातिमक आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत खालील आर्थिक विकास योजनांसंबंधी जागकृकतेची माहिती

योजना	टमरावती				यवतमाळ				Z	P
	होय	टक्के	नाही	टक्के	होय	टक्के	नाही	टक्के		
कन्यादान योजना	१३६	३२.४	२८४	६७.६	१२१	२५.२	३५९	७४.८	2.3767	0.01732 (<0.05)
आदिवासी विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती	४१७	९९.३	३	०.७	३४९	७२.७	१३१	२७.३	11.1741	0.000 (<0.0001)
दाविद्य केषे खालील आदिवासी कुटुंबांना डुभत्या जनावरांचे वाटप	२१५	५१.२	२०५	४८.८	१९२	४०.०	२८८	६०.०	3.3651	0.00076 (<0.001)
आदिवासी महिलांकरिता अर्थवदात्य बचतगटाची योजना	१८९	४५.०	२३१	५५.०	९८	२०.४	३८२	७९.६	7.8947	0.000 (<0.0001)
सुवर्ण मोहोत्सवी आदिवासी पूर्व माध्यमिक शिष्यवृत्ती योजना	२१४	५१.०	२०६	४९.०	१२७	२४.४	३६३	७५.६	8.2491	0.000 (<0.0001)
Z	7.8649				-18.6484					
P	0.000 (<0.0001)				0.000 (<0.0001)					

Z- Z सूल्य; P- P सूल्य (सार्थकता)

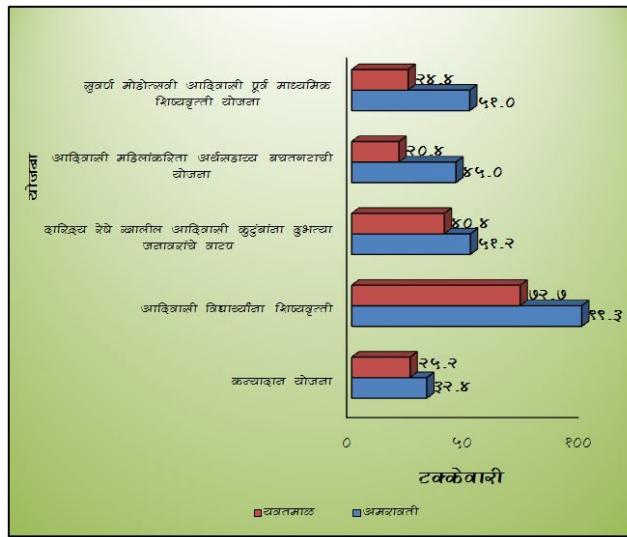
उपरोक्त साकणी क्रमांक १ मध्ये अमरावती व यवतमाळ जिल्ह्यातील आदिवासी उत्तरवदात्यांच्या एकातिमक आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत खालील आर्थिक विकास योजनांसंबंधी जागकृकतेची माहिती दर्शविण्यात आली आहे. साकणीत दर्शविलेल्या माहितीनुसार अमरावती जिल्ह्यातील ९९.० टक्के आदिवासी उत्तरवदाते आदिवासी विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती या योजनेबाबत जागकृक असून, ५१.२ टक्के आदिवासी उत्तरवदाते दाविद्य केषे खालील आदिवासी कुटुंबांना डुभत्या जनावरांचे वाटप या योजनेबाबत जागकृक होते. त्याचप्रमाणे सुवर्ण

मोहोत्सवी आदिवासी पूर्व माध्यमिक शिष्यवृत्ती योजना, आदिवासी महिलांकरिता अर्थसहाय्य बचतगटाची योजना व कन्यादान योजना याबाबत जागक्रक असणाऱ्या अमरावती जिल्ह्यातील आदिवासी उत्तरदात्यांची टक्केवारी अनुक्रमे ५१.० टक्के, ४५.० टक्के व ३२.४ टक्के होती.

तसेच यवतमाळ जिल्ह्यातील ७२.७ टक्के आदिवासी उत्तरदाते आदिवासी विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती या योजनेबाबत जागक्रक असून, ४० टक्के आदिवासी उत्तरदाते दायिद्य देखे खालील आदिवासी कुटुंबांना ढुभत्या जनावरांचे वाटप या योजनेबाबत जागक्रक होते. त्याचप्रमाणे कन्यादान योजना, सुवर्ण मोहोत्सवी आदिवासी पूर्व माध्यमिक शिष्यवृत्ती योजना व आदिवासी महिलांकरिता अर्थसहाय्य बचतगटाची योजना याबाबत जागक्रक असणाऱ्या यवतमाळ जिल्ह्यातील आदिवासी उत्तरदात्यांची टक्केवारी अनुक्रमे २५.२ टक्के, २४.४ टक्के व २०.४ टक्के होती.

उपरोक्त परिणामांकन असे निर्दर्शनाक्ष येते की, अमरावती जिल्ह्यातील महत्वपूर्णपणे ($Z=7.8649$; $P<0.0001$) अधिक आदिवासी नागरिक एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत आर्थिक विकास योजनांबाबत जागक्रक आहेत, तर यवतमाळ जिल्ह्यातील क्षार्थकरित्या ($Z=-18.6484$; $P<0.0001$) अधिक आदिवासी नागरिक एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत आर्थिक विकास योजनांबाबत जागक्रक तक्कल्याचे निर्दर्शनाक्ष आले.

एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत योजनांचा तपशिलवार विचार केला असता असे निर्दर्शनाक्ष येते की, कन्यादान योजना ($Z=2.3767$; $P<0.05$); आदिवासी विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती ($Z=11.1741$; $P<0.0001$); दायिद्य देखे खालील आदिवासी कुटुंबांना ढुभत्या जनावरांचे वाटप ($Z=3.3651$; $P<0.001$); आदिवासी महिलांकरिता अर्थसहाय्य बचतगटाची योजना ($Z=7.8947$; $P<0.0001$) व सुवर्ण मोहोत्सवी आदिवासी पूर्व माध्यमिक शिष्यवृत्ती योजना ($Z=8.2491$; $P<0.0001$) या कर्व योजनांबाबत यवतमाळ जिल्ह्यातील आदिवासी नागरीकांच्या तुलनेत अमरावती जिल्ह्यातील आदिवासी नागरीक महत्वपूर्णपणे ($P<0.05$) अधिक जागक्रक आहेत. परिणाम हे देखील दर्शवतात की, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत कन्यादान योजना व आदिवासी महिलांकरिता अर्थसहाय्य बचतगटाची योजना या योजनांसंदर्भात अमरावती व यवतमाळ या दोन्ही जिल्ह्यातील बहुतांश आदिवासी नागरीकांक्रम्यान जागक्रकता नाहो.

निष्कर्ष

एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत कन्यादान योजना व आदिवासी महिलांकरिता अर्थसहाय्य बचतगटाची योजना या योजनांसंदर्भात अमरावती व यवतमाळ या दोन्ही जिल्ह्यातील बहुतांश आदिवासी नागरीकांक्वरम्यात जागरूकता नाही.

एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत कन्यादान योजना व आदिवासी महिलांकरिता अर्थसहाय्य बचतगटाची योजना या योजनांसंदर्भात अमरावती व यवतमाळ या दोन्ही जिल्ह्यातील बहुतांश आदिवासी नागरीकांक्वरम्यात जागरूकता नाही.

संदर्भ ग्रंथ सूची

१. डॉ. एस. जी. देवगांवकर (२०११), आदिवासी विकास प्रशासन, श्री व्याघ्रनाथ प्रकाशन, नागपूर
२. मेश्वाम प्रा. सुकेश (२०००), प्रात्याशिक सामाजिक संशोधन, कृष्णाचंद्र एजन्सीज, लक्ष्मीनगर, नागपूर.
३. उंबरकर डॉ. दिनकर (२००७), कोकऱ्या आदिवासी, अवैत प्रकाशन गजानन येठ, अकोला
४. मांडवकर भाऊ (१९६६), कोलाम, सेवा प्रकाशन कूल्लिमणीनगर, विस्तार अमरावती
५. मांडवकर भाऊ (१९९७), आदिवासी, सेवा प्रकाशन अमरावती
६. शिकोळे डॉ. धर्यशिल (२००२), आदिवासी कथा व व्यथा
७. खडक्ये डॉ. भा.की. (१९९९), सामाजिक मानवशास्त्र, मंगोश प्रकाशन, कामदावस येठ, नागपूर
८. पाटे सुमन (१९९९), सामाजिक मानवशास्त्र विश्व पब्लिशर्स ऑफ डिक्ट्रीब्युटर्स
९. कर्ज्हाडे डॉ. बी.एम. (२००७), शास्त्रीय संशोधन पन्हती, पिंपळापूरे ऑफ क. पब्लिशर्स
१०. घाटोळे प्रा.शा.ना. (१९९०), समाजशास्त्र संशोधन तत्वे व पन्हती, श्री. मंगोश प्रकाशन नागपूर - १०

११. हेमणे प्रविणकुमार (२००८), जनकल नॉलेज जालु घडामोडी, विनर्स प्रकाशन, धामणगांव कोड, यवतमाळ
१२. विविध योजना व त्याची माहिती २००६ ते २०१२ अप्पक आयुक्त, आदिवासी विकास अमरावती व यवतमाळ
१३. बेंटन विल्यम (१९७३), एन्सायक्लोपिडिया ब्रिटानिका, व्हॅल्यूम-१०. प्रिंटेड इत व. दू.एस. इ..
१४. बोबडे प्रकाश, लोटे का. ज. (१९९३), सामाजिक संशोधन पद्धती, श्री काईनाथ प्रकाशन, नाशिंग.